

Річного ювілею

Мас Самчук

ІДЕЙНІ МОТИВИ МОЄЇ ТВОРЧОСТІ

Доповідь виголошена в Оттавському університеті
28 лютого 1971 р.

Продовження. Початок у №11 ц.р.)

Отже, пізнавання людини, людей, народу, народів, пізнавання їх призначення, їх функції, їх долі. В цьому напрямку писане літературне слово з величезною наполегливістю на всіх мовах народів світу день що день, протягом століть, а то й тисячоліть виконує своє завдання. Людський розум безустанно в акції пізнавання, так би мовити, свого власного визначення в часі і просторі буття.

Дуже прикметною ілюстрацією саме такої дії пізнавання винятково вирізняється література, писана російською мовою в таких її маркантних речниках, як Гоголь, Пушкін, Достоевський і Толстой. Ці автори ставили собі пряме завдання, за висловом Гоголя, шукати істину буття, бо ж либонь, "в світовому літопису є багато цілих століть, що їх, здається, викреслив би і знищив би як зайві... Які нерівні, глухі, вузькі, непролазні, що заводять далеко вбік, дороги вибирало людство, бажаючи осягнути вічної істини, в той час коли перед ним була відкрита проста путь, подібна до тієї, що веде до великої храмини і яка призначена цареві на чертоги. За всі інші путі ширша вона і осяєна всю ніч огнями; однак в глухій темноті пливли люди..."

Цей монолог з такої книги буття цього автора, яку він назвав свідомо і цілеспрямовано "Мертві душі"... Маючи на увазі таку скомпліковану і непросту путь до істини, якою є Російська імперія у її всебічних виявах, як і той народ, який цю імперію виповняє своїм змістом. Можливо, що комплекс народу росіяні найскомплікованіший зі всіх цього роду явищ на планеті. Плюси і мінуси цього явища так алогічно розміщені в його формулі, добро і зло так переплутані і дезкваліфіковані, що їх дуже нелегко збалансувати і привести до ладу в їх практичному применні, але тому, що явище великого формату і в житті людства відіграє роль судьбоносну, воно вимагає пізнання.

І саме тому література цієї мови виявила таких гігантів пізнання, як Гоголь чи Достоевський. "Мертві душі" Гоголя і "Брати Карамазови" Достоевського – це відповідники "Критики чистого розуму" Канта, висловлені мовою мистецтва. Інакше кажучи, у цих творах до філософії розуму додано філософію, так скажемо, душі. У цих людських типах і цих образах мистецтва пластично і намацально стверджено, що початок кожного як зла, так і добра таїться не в речах і явищах, а в людському розумі, який не в силі їх розумно збагнути і висловити. Пізнав

відзначені премією Нобеля і загально знані на всіх мовах світу, поминаючи дуже велику чергу інших їм подібних, що їх можемо знайти на полицях кожної міської бібліотеки знов-таки на багатьох мовах світу.

А чи українська література займалася цим питанням пізнання "самого себе"? Углиблюючись у прикмети біології і духа своєї істотності? Знаючи історію літератури цієї мови, знаючи її рахитичний стиль розвитку, будучи постійно під гнітом заборон, ми не можемо особливо похвалитися надбаннями таких завдань. Очевидно, тут виходилось від самих початків, так би мовити, від А, від самого слова, яке було визначено як ТАБУ і призначене на принесення в жертву імперії мови російської, сиріч московської. Про такі питання, як психологія раси, не могло бути і мови... Однак коли брати явище не так аж навіть прицизно, то можемо ствердити, що і у нас було в цьому напрямку щось зроблено... Бо треба конче знати, що такий великий душезнавець людей і природи, як М.Гоголь, дуже багато висловив думок про ту людину і той народ, з якого він сам вийшов... Дарма що він зробив це не своїм рідним словом, скажемо, Полтавщини, а сильно сполтавченим діалектом Петербурга. Бо ж коли читаємо його "Тараса Бульбу", його "Старосвітські поміщики" і всі ті його чарівні "Вечори на хуторі біля Диканьки", побачимо і відчуємо в тому самих себе у найрізноманітніших відмінах фізичної і психологічної істотності. Побачимо там плюси і мінуси української людини з дуже телескопічною виразністю. Глибина і точність його спостережень доходить до перфектності (досконалості – М.Г.). Тарас Бульба, Іван Іванович Перерепенко, Солоний Черевик – це ми у яскравому дзеркалі. Зачарований Вій, який має такі довгі брови, що через них не бачить світу – це наша легенда... Зачароване коло богослова Хоми Брута, що читав свої закляття над відьмою, або того діда, що весь час танцював на заклятому місці і не міг з нього вирватись... Це знов-таки легенда-символ, як і весь той побут, висловлений мовою загадки, символів, легенди.

Але й поза Гоголем, українською мовою, починаючи "Наталкою Полтавкою" батька Котляревського, ціла наша література намагалася вияснити українську людину в її часі і її просторі, особливо у творчості таких авторів, як Панько Куліш, або ж Шевченко, або Леся Українка, а особливо Іван Франко. І само собою, що протягом того часу було пророблено величезну, осо-

самого себе – і ти пізнаєш причини, що тебе оточують.

Ця, зрештою, дуже логічна філософія дуже цікавила своєю очевидністю багатьох письменників і поетів багатьох літератур. До повнішої комплекції пригадаймо собі такого експанованого (відомого – М.Г.) представника французької літератури, як Бальзак. Пригадаймо його також комедію, але вже не "Божественну", а "Людську", як протиставлення до Божеського початку мислення Данте, у якій він намагався пізнати, аналізувати і висловити свою расу, свій народ і свою державність, для чого він написав цілий ряд романів, де він майже молекулярно представив істотність фізики і психології свого предмету... До цього самого типу літературної творчості належать і такі твори, як "Сага про Форсайтів" Голсуорсі, і "Сіль землі" Гамсуна, і "Селяни" Раймонта, і "Будденброки" Томаса Манна... Назв'їм лишень найвизначніші,

* В оригіналі: "И во всемирной летописи человечества много есть целых столетий, которые, казалось бы, вычеркнул и уничтожил как ненужные [...] Какие искривленные, глухие, узкие, непроходимые, заносившие далеко в сторону дороги избирало человечество, стремясь достигнуть вечной истины, тогда как перед ним весь был открыт прямой путь, подобный пути, ведущему к великолепной храмине, назначенной царю в чертогах! Всех другий путей шире и роскошнее он, озаренный солнцем и освещенный всю ночь огнями, но мимо его в глухой темноте текли люди...".

лише національно-свідомісну роботу, що визначити, "хто ми, чії сини, ким, за що закуті"...

Однак література української мови вражала також певною однобічністю понять філософських проблем свого простору. По-перше – вона була висловлена переважно мовою поезії з її причиною, дуже чуттєвою концепцією дійсності, у якій все зводилося до одного фокусу емоцій, болю, співчуття, жалю, скарги і нарікань, причому основною командною силою вважалося долю, визначення, приречення. З цього такого сенсуального (чуттєвого – М.Г.) наставлення витворився культ малих та вбогих з погордою до всього, що велике і багате, і тим створено дуже тенденційну концепцію добра і зла. Все, що вбоге і немічне, – добре, все, що велике, сильне і багате, – зле. Петро і Наталка Котляревського добрі, чесні, гарні – а їх контрагенти, розуміється, злі, нечесні, погані. Бо ці перші бідні і наймити, а ті другі – багаті і хазяї...

Цей поділ соціальних чеснот перетворився в основну заповідь моральних засад чи не всієї літератури українською мовою, плекаючи в засаді нехть і відразу до людини творчого і будуєчого типу. Відчуття поневолення возведено в чесноту добра, а тому що об'єктом цього стану було село, з нього витворено також своєрідний ідеал добра у протиставленні до міста, де, очевидно, зосереджено квінтесанцію зла.

(Далі буде)

21.